

BARAKONYI Károly

A FELSŐOKTATÁS VERSENYKÉPESSÉGÉRŐL

A tanulmány áttekinti a versenyképességről más területeken kialakult nézeteket, majd kísérletet tesz a felsőoktatási versenyképesség fogalmának tisztázására, az azt befolyásoló tényezők körvonalazására. A Világgazdasági Fórum versenyképességi modelljének mintáját követve felvázolja a felsőoktatási versenyképesség pilléreit, majd a hazai versenyképesség formálásával kapcsolatos feladatokat összegzi. Ezt követően egy rendszermodellben mutatja be a versenyképesség, a felsőoktatási célok, a felsőoktatási stratégia és annak megvalósításának összefüggéseit, feladatait. A rendszerszemléletű problémakezelés, a felsőoktatás jövőjének stratégiai szemléletű megtervezése elengedhetetlen versenyképességünk javításához. Ha nem ezt tesszük, döntéseink csak sodródást eredményeznek, de semmiképpen sem fogják felsőoktatásunk felemelkedését, sikerét biztosítani a globalizálódó nemzetközi felsőoktatási környezetben, az élesedő tudáspiari verseny feltételei közepette. A probléma megoldása nemcsak fontos, de sürgető is. Mulasztásunk e téren a rendszerváltás óta áll fenn.

Kulcsszavak: felsőoktatás, Bologna- folyamat, versenyképesség, stratégia

Ezt a fogalmat (versenyképesség) lépten-nyomon használjuk, de ma valójában nem tudjuk megítélni, milyen is felsőoktatásunk versenyképessége. A kérdéskört a fogalmak tisztázatlansága, az alapkérdések megválaszolásának elmulasztása, a *rendszerszemléletű* problémakezelés hiánya jellemzi. A bolognai átalakítás során elmaradt a felsőoktatás pozícióelemzése, az elérendő, mérhető célok világos megfogalmazása, a követendő stratégiák kidolgozása, az alrendszer összehangolása – a problémakezelésre nem jellemző a *stratégiai szemlélet*. Ezen hiányosságok miatt a dokumentumokban csak különféle akciók ötletszerű (lobbik által vezérelt) felsorolása jelenik meg. Ha nem mondjuk meg, mit értünk versenyképességen, a versenyképességet milyen tényezők befolyásolják, honnan indulunk, és mit akarunk elérni, ha nincs számon kérhető cél és program, ha nincs megvalósítást vezérlő stratégia, akkor az akcióktól maguktól sokat nem várhatunk. A tanulmány kísérletet tesz a versenyképesség fogalmának a tisztázására, a felsőoktatás területére történő adaptálására, a tudáspiari feltételrendszerében a versenyképességet meghatározó kérdések megfogalmazására.

A hazánk fejlődését támogató különböző fejlesztési programok újabb nagy teret szentelnek a versenyképesség javításának – az Új Magyarország program-

ban pl. önálló fejezetként jelenik meg a felsőoktatás is („Versenyképes, minőségi felsőoktatás”). Ugyanakkor olyan alapvető kérdésekre hiányzik a világos válasz, mint pl.

- Mit is jelent a versenyképesség a felsőoktatásban?
- Kivel is versenyzünk?
- Milyen pozícióból indulunk és hová szeretnénk eljutni?
- Milyen tudáspiari szegmensben szeretnénk sikeresek lenni?
- Milyen képességek szükségesek a sikerhez?
- Hogyan lehet ezeket kifejleszteni, megszerezni? stb.

Ha nem definiáljuk a felsőoktatás versenyképességének fogalmát, nem vázoljuk fel a célt, nem tárjuk fel a versenyképességet meghatározó tényezőket, akkor a *versenyképesség emlegetése csak üres jelszó marad*. A versenyképesség javítása, stratégiai célként való kitűzése és monitoringja fontosabb, mint az aktuális felsőoktatási operatív jellemzők megtervezése és figyelése. Ezek legfeljebb arra adhatnak választ, hogy halad-e a hajó, de arra nem, hogy merre tart, helyes-e az irány. Ha nem tudatos a versenyképesség kérdésének kezelése, akkor annak romlása is könnyen bekövetkezhet. A versenyképesség romlása pedig olyan hatású, mint

amikor a szervezetbe méreg kerül: hatása nem érzékelhető azonnal, ám amikor a romlás ténye napvilágra kerül, akkor már nagyon nehéz beavatkozni és a folyamatot visszafordítani.

Szükségesnek látjuk ezért megvizsgálni a versenyképesség fogalmát olyan területeken, ahol az már tudatosan használatos, majd ezekből a fogalmakból, modellekből következtetéseket levonni a felsőoktatás versenyképességének tudatosabb kezelésére.

Mit értünk versenyképességen?

Általános megközelítés

A versenyképesség egyike azoknak a fogalmaknak, amelyeket lépten-nyomon használunk a legkülönbözőbb területeken, de ritkán tisztázunk, mit is értünk alatta, milyen tényezők határozzák meg, ezek miként befolyásolhatók. A *Magyar nyelv értelmező szótára* szerint a *versenyképesség olyan kiváló képességek, lehetőségek megléte, amelyek alapján a versenyben a győzelem, a siker reményében vehetünk részt*. Már ebből a köznapi meghatározásból is érzékelhető, hogy egyrészt vetélkedésről, *verseny*ről van szó, másrészt a versenyben való sikeres helytálláshoz meg kell keresni azokat a *képességeket*, amelyekre alapozva felépíthetjük versenystratégiánkat. Mindemellett fel kell kutatni azokat a környezeti lehetőségeket és azon területeket, amelyeken esélyünk nyílna a sikerre. Metaforával élve: miután kiválasztottuk a sportágat, amelyben (a siker reményében) versenyezni szeretnénk, számba vettük a versenyben való helytálláshoz szükséges képességeket, egy stratégia kidolgozása szükséges, amely az erőforrásokat a megfelelően allokálja, lehetővé teszi e képességek kifejlesztését, felkészít a versenyre, majd elvezet a sikerhez, a győzelemhez.

Nyilvánvaló, hogy ez az általános megközelítés további kifejtést kíván, attól függően, hogy milyen speciális területről van szó. A továbbiakban röviden áttekintjük, hogy miként konkretizálódik a *nemzetek* versenyképessége, hogyan fogalmazható meg a *régiók* versenyképessége, a *vállalati* versenyképesség. Mindezek adalékul, gondolatébresztőként szolgálhatnak a *felsőoktatás* versenyképesség-fogalmának definiálásához.

A nemzetek versenyképessége

A nemzetek versenyképessége talán a legjobban kifejtett kérdéskör, bár itt sem találunk egységes, mindenki által elfogadott meghatározást. A probléma Adam Smith óta foglalkoztatja a közgazdászokat: *mitől függ a nemzetek gazdagsága, jóléte?* A legáltalánosabb megközelítésben azt mondhatjuk, hogy a versenyképesség a nemzetgazdaságok azon képessége, hogy bizonyos

javakat, szolgáltatásokat *másoknál kedvezőbb feltételekkel* képesek előállítani. Következésképpen meg kell tudni határozni, hogy a versenyképesség révén milyen célt kívánunk elérni, ehhez milyen konkrét képességek megléte szükséges.

A *kora ókori birodalmak* esetében a versenyképesség alapját a természeti tényezők birtoklása jelentette. Mivel a verseny főként a külföldi országokkal való kereskedelemben jelentkezett, a versenyelőnyt biztosító tényezők között hamarosan megjelent a távolsági kereskedelem is (milyen gyorsan, milyen biztonsággal, milyen áron voltak képesek a kereskedelmet lebonyolítani).¹ A szárazföldi úthálózat igen fejletlen volt, a szállítás pedig veszélyes, ezért a tengeri hajózás jelentős szerephez jutott ebben az időszakban.

A történelem során a nemzetek *versenyképességét meghatározó tényezők köre* jelentősen megváltozott, de minden korban megjelenik a versenyképességre való törekvés. Későbbi korokban a fontos befolyásoló tényezők között szerepel a specializáció, a munkamegosztás, a termelőtökébe való beruházás, az infrastruktúra. Újabbban olyan tényezőkre való befektetés is napirendre került, mint az *oktatás és képzés*, a *technológiai haladás*, a *makroökonómiai stabilitás*, a *jó kormányzás*, a *jogállamiság*, a *transzparencia*, a *jól működő intézményrendszer* stb.

A Világgazdasági Fórum versenyképesség-modellje

Napjainkra elmondhatjuk, hogy a világ mindinkább nemzetközi szervezetek hálózatából áll, a globalizáció hatására a *nemzetek versenye is más jelleget ölt*. A versenyképességet meghatározó tényezők, a kulcskompetenciák köre is megváltozott. A gyorsan változó világ (emelkedő energia- és élelmiszerárak, a kibontakozó pénzügyi krízis, a lassuló növekvés) új feltételeket teremt a verseny számára – a versenyképesség kérdése a jövőben még fontosabb lesz. A nemzetek versenyképességének értékelésére több rendszer is született – ezek közül az 1979 óta létező *World Economic Forum* modelljét tekintjük át.² Ez a modell látszik a legalkalmasabbnak, hogy áthallásai révén *mintául szolgáljon* egy felsőoktatási versenyképességi modellhez.

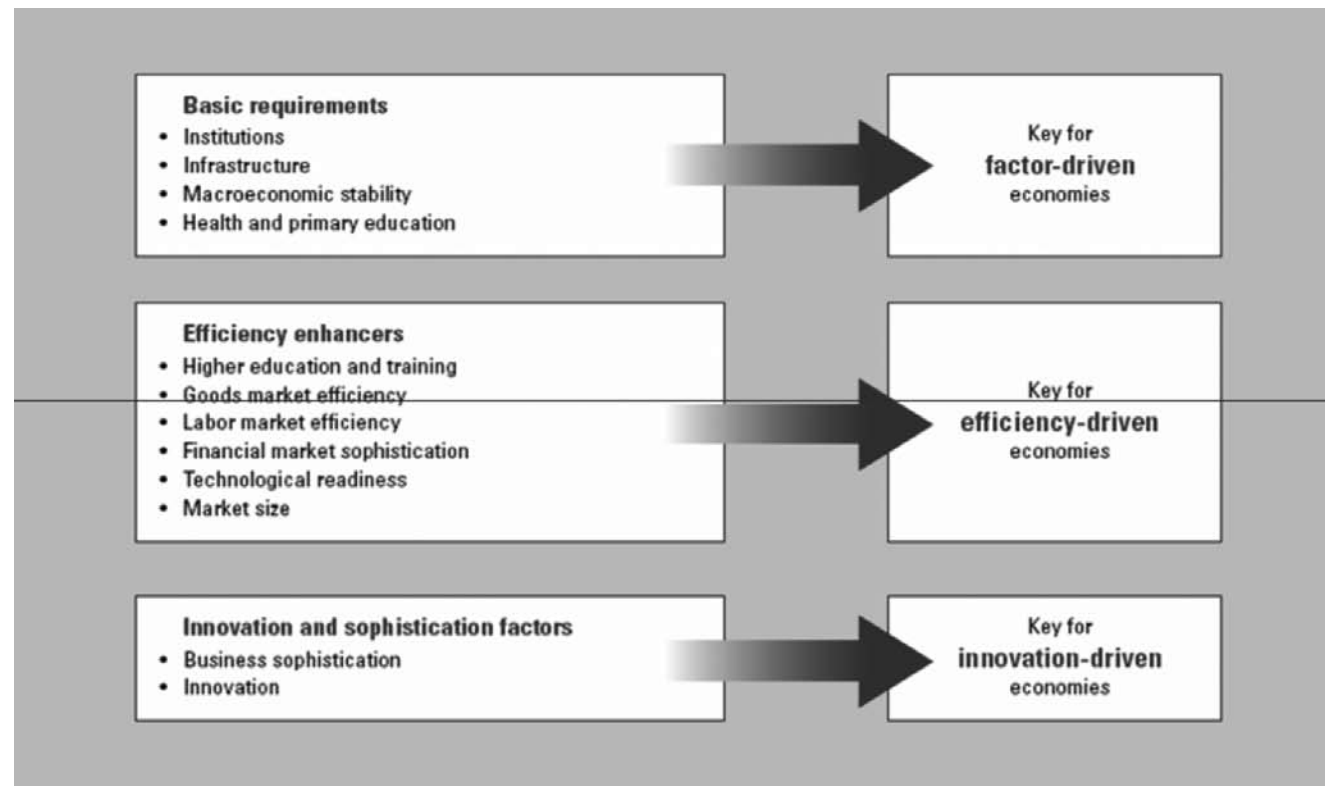
Ebben a modellben a nemzetek szintjén mért versenyképességet végső soron az fejezi ki, mennyire képes a nemzet *fenntartható növekedésre*, mennyiben képes hozzájárulni *polgárainak hosszabb távú prosperálásához*. Benchmarking eljárással kísérli meg meghatározni a versenyképesség előtt álló akadályok azonosítását és mérését, segíteni kívánja az elhárításukra szolgáló stratégiák kialakítását. Az utóbbi években a nemzeti versenyképesség mérésére a *Global Competitiveness Indexet* használják, amely a problémakör makro- és

mikrogazdasági alapjait ragadja meg (Sala-I-Martin, 2008). „A versenyképességet mint az intézmények, a politikák és a termelékenység szintjét meghatározó tényezők összességét határozzuk meg. A termelékenység szintje viszont a prosperitásnak azt a fenntartható szintjét jelöli ki, amelyet egy gazdaság elérhet” – foglalja össze a jelentés a használt definíciót, majd így folytatja: „A versenyképesebb gazdaságok képesek polgáraik számára magasabb jövedelmi szintet biztosítani. A termelékenység szintje a beruházások megtérülési rátáját is meghatározza. Mivel ez a ráta meghatározó hajtóereje a növekedési ütemnek, a versenyképesebb gazdaság közép- vagy hosszabb távon valószínűleg gyorsabban fog növekedni.” (Sala-I-Martin, 2008: 3. o.)

E meghatározásból kiindulva a Világgazdasági Fórum modellje 12 alapvető fontosságú tényezőt határoz meg, amelyek a versenyképesség pilléreinek tekinthetők, és amelyek nem zárják ki kölcsönösen egymást. Egyidejűleg is érvényesülhetnek, sőt hatnak is egymásra, bár az is lehetséges, hogy önmagukban nem hatnak közvetlen pl. a termelékenységre. (1. 1. ábra) Mint az 1. ábrán látható, a pilléreket három csoportba vonták össze:

- alapkövetelmények (*basic requirements*),
- hatékonyságfokozó tényezők (*efficiency enhancers*),³

A versenyképesség pillérei

(Forrás: World Economic Forum 2008)

– innovációt segítő tényezők (*innovation and sophistication factors*).

A modell alkotói meghatározták, hogy az egyes pillérek milyen tényezőket foglalnak magukba. A modell a nyitott végű tényezőket súlyozza. Az első csoportba (*basic requirements*) olyan tényezők tartoznak, amelyek minimálisan szükségesek ahhoz, hogy egyáltalán a versenyben elinduljunk (egy sportmetaforával élve: az olimpiai selejtező szint teljesítése). A második csoport tényezői (*efficiency enhancers*) egy tisztas helytálláshoz segíthetnek hozzá (pontoszerzés az olimpián, vagy legalább egy országos csúcs). A harmadik csoportba tartozó tényezők (*innovation és sophistication factors*) már reményt adnak kiemelkedő versenyteljesítmény elérésére (olimpiai dobogós helyezések, Európa- vagy világcúcs).

A modell alkalmazói az indexek alapján az országok nemzetgazdaságát öt csoportba sorolták be: ezek az említett három csoport, továbbá közöttük definiáltak egy-egy átmeneti kategóriát is. Magyarország fejlettsége alapján az „Efficiency driven” és az „Innovation driven” csoport közötti átmeneti sávban helyezkedik el. A pókhálódiaagram a benchmark értékeket is tartalmazza⁴ (2. ábra).

1. ábra

Amikor a felsőoktatási rendszerek versenyképességét, és benne a hazai felsőoktatás versenyképességét szeretnénk megvizsgálni, valószínűleg egy hasonló struktúrájú értékelő, indexáló rendszerre lenne szükség, természetesen más – a felsőoktatás versenyképességét jobban kifejező – tényezőkkel feltöltve.

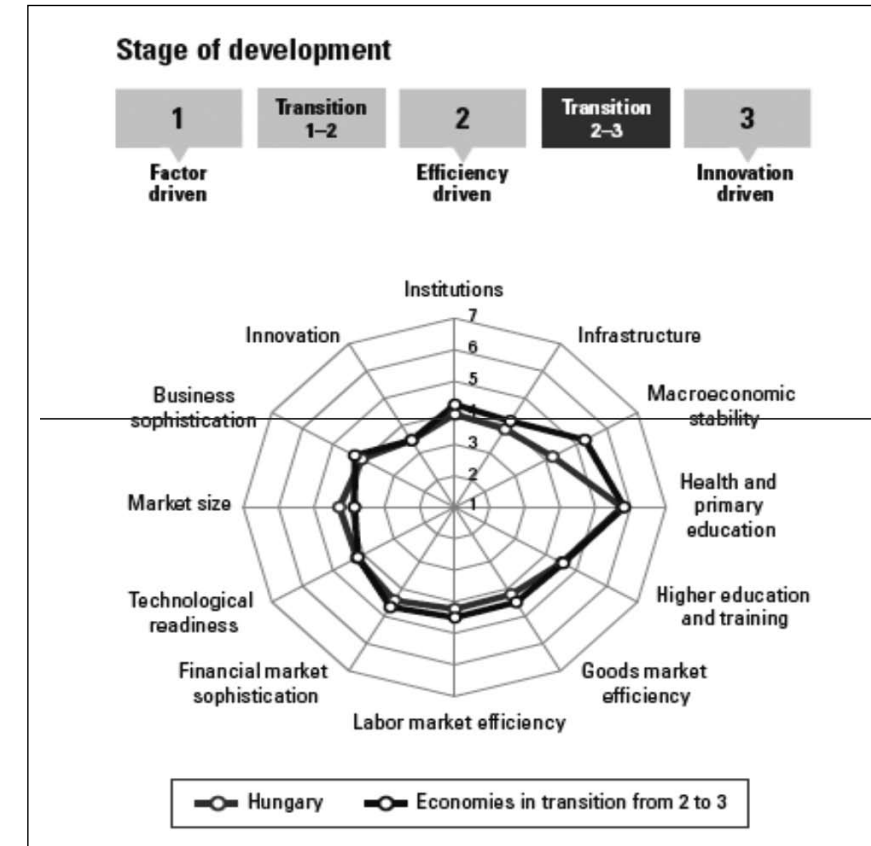
sági és globális háttérét elemző tanulmányt (Hoványi, 1999). A K&F folyamatok terén elérendő versenyképesség is vonzó téma (Nyíri, 1996). Felsorolásunk a teljesség igénye nélkül készült, részletesebb ismertetésüktől ezúttal eltekintünk. Egyedül a régiók versenyképességének elemzésével teszünk most kivételt, mivel Lengyel Imre (2000) munkája olyan igényes meghatározásokat tartalmaz, amelyek a felsőoktatás versenyképességével kapcsolatos megfontolásokhoz kitűnő kiindulási alapot jelenthetnek. A szerző a régiók versenyképességére az alábbi definíciót adja.

2. ábra

„A versenyképesség a piaci versengésre való készséget jelenti, a pozíciószerezés és tartós helytállás képességét, amit elsősorban az üzleti sikeresség, a piaci részesedés és a jövedelmezőség növelése jelez. Így a különböző piacok (termék-, munkapiac stb.), az eltérő inputok (pl. vállalkozókészség, szaktudás, természeti erőforrások stb.) és a verseny (vállalati, nemzetközi, városverseny stb.) egyedi sajátosságai miatt a versenyképességnek más-más jellegzetességei lehetnek a meghatározóak. A vállalati versenyképességben döntő a gazdasági tevékenységek földrajzi elhelyezkedése, a versenyelőnyök többsége iparáganként az országon belül csak néhány térséghez, sokszor egy-egy régióhoz, városhoz kapcsolódik.” (Lengyel, 2000: 962. o.)

„A versenyképesség a piaci versengésre való készséget jelenti, a pozíciószerezés és tartós helytállás képességét, amit elsősorban az üzleti sikeresség, a piaci részesedés és a jövedelmezőség növelése jelez. Így a különböző piacok (termék-, munkapiac stb.), az eltérő inputok (pl. vállalkozókészség, szaktudás, természeti erőforrások stb.) és a verseny (vállalati, nemzetközi, városverseny stb.) egyedi sajátosságai miatt a versenyképességnek más-más jellegzetességei lehetnek a meghatározóak. A vállalati versenyképességben döntő a gazdasági tevékenységek földrajzi elhelyezkedése, a versenyelőnyök többsége iparáganként az országon belül csak néhány térséghez, sokszor egy-egy régióhoz, városhoz kapcsolódik.” (Lengyel, 2000: 962. o.)

Magyarország versenyképessége

(Forrás: World Economic Forum 2008)

Különböző területek versenyképessége

Versenyképességi vizsgálatok, a versenyképességre ható tényezők meghatározása már számos területen megtörtént, hazai kutatási eredmények is elérhetők. A nemzetgazdaság versenyképességével foglalkozó munkák közül Kornai János (2007), Szentés Tamás és szerzőtársai (2005, 2007) által írott munkákat emelnénk ki. Bagó Eszter pl. az ipar versenyképességi kérdéseit elemezte (1996), Török Ádám (2007) a versenyképesség jogi és szabályozási feltételeit vizsgálta. A vállalati versenyképesség kérdéseinek vizsgálata Chikán Attila nagyszabású kutatása keretében zajlott – itt is találunk számos idevágó munkát. Megemlíthetjük a PTE szerzői közösségének egy komplex versenyképességi kutatás eredményeit összegző könyvét (Duczón, 2007) is, valamint egy vállalati versenyképesség makrogazda-

Az EU versenyképessége

Az Európai Unió 2000-ben, a Lisszaboni Nyilatkozatban azt a célt tűzte maga elé, hogy 2010-re a világ legfejlettebb, legvonzóbb régiója legyen. A verseny ezen a szinten az EU, a NAFTA és a távol-keleti blokk között folyik: az EU versenyképességét ebben a vetélkedésben kellene biztosítani. Az EU mintaszerűen meghatározta kiindulási pozícióját, az elérendő célt és pozíciót, a versenyképességet meghatározó tényezőket, a tényezők, a képességek javításához szükséges lépéseket. Az ambiciózus tervet azonban nem követte megfelelő megvalósítás: már 2003-ra világhossá vált, hogy a vezető észak-amerikai blokkhoz képest a lemaradás nemhogy csökkent volna, inkább nőtt, így 2005-ben már módosítani kellett a célkitűzéseket.⁵

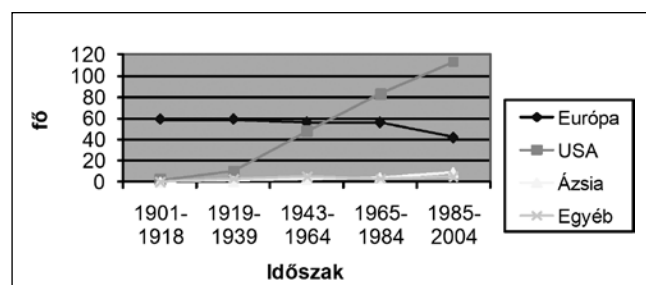
Az európai felsőoktatás versenyképessége

Az európai felsőoktatás *elvesztette azt a vonzerejét*, azt a vezető pozícióját, ami a II. világháború előtt még jellemezte. A múlt század első felében az európai vezető egyetemek vonzereje egyértelműen erős volt, a világ számos országából a külföldön tanulni óhajtó hallgatók nagy számban áramlottak ide. Ez egyrészt a fizető hallgatók révén az egyetemek számára bevételi többletet realizált, másrészt azonban – és talán ez a fontosabb – egyben azt is jelentette, hogy az európai felsőoktatás képes volt számos Európán kívüli országból is idevonzani a tehetségeket.

A II. világháború után azonban a helyzet megváltozott: az európai felsőoktatás, az európai egyetemek jó része elvesztette versenyképességét. A háború óriási pusztítást okozott az infrastruktúrában, a kiváló tudósok nagy számban menekültek Európából a fasizmus elől Amerikába (részben politikai, részben származási okokból), vagy pedig áldozatul estek a terrornak. A háborúból az USA nemcsak katonai, de gazdasági és tudományos vonatkozásban is győztesen került ki. Egyetemei megerősödtek, vonzerejük és versenyképességük megnőtt. Képesek voltak az USA-ba vonzani a harmadik világból, de Európából is a kiemelkedő tehetségű hallgatókat, fiatal tudósokat. Mindezek eredményeként a fizető hallgatók piacán is a legnagyobb részesedést érték el, de – mint az a Nobel-díjasok ábrájából is látható – az innováció terén is átvették a vezető szerepet. A tudományos kutatás, az innováció súlypontja ma Észak-Amerikában található: Európának ezzel a kihívással kell szembenéznie (3. ábra).

3. ábra

Nobel-díjasok munkásságuk színtere szerint

(The Nobel Prize Internet Archive adatai alapján)

Az EU versenyképessége szempontjából mind az innovációs vezető szerep megszerzése, mind a munkaerő-mobilitás biztosítása meghatározó jelentőségű. Mindezek elérését célozza a *bolognai folyamat*, ezen belül az Európai Felsőoktatási Térség, valamint az Európai Kutatási Térség létrehozása. Mindebből az is következik, hogy a magyar felsőoktatásnak is ezt a folyamatot kell szolgálnia: a bolognai folyamat felté-

telrendszerén belül szükséges a sikeres működés körülményeit létrehozni, a Bologna-célkitűzések, peremfeltételek és követelmények szem előtt tartásával kell ebben a térségben versenyezni.⁶

A felsőoktatási versenyképesség dokumentumainkban

Tudatában van-e a magyar felsőoktatás annak, hogy itt egy tudáspiari versenyről van szó, felsőoktatásunk nem önálló szigetként, hanem versenyszituációban kell, hogy működjék? A felsőoktatásunk működését meghatározó dokumentumok áttekintése arról győz meg bennünket, hogy sajnos nem. Ha pedig a versenyről sem veszünk tudomást, akkor a versenyképesség fogalma sem értelmezhető, annak tudatos javítása sem következhet be – következésképpen felsőoktatásunk sikerre nem számíthat. Tekintsük át, miként foglalkoztak legfontosabb dokumentumaink a versenyképesség kérdésével.

Az 1993. évi felsőoktatási törvény és módosítása

A rendszerváltás utáni első jelentős dokumentum, az 1993. évi felsőoktatási törvény fő feladatának az Alkotmányban garantált *emberi jogok* biztosítását, az *Egyetemek Magna Chartájának* elveivel való összhang megteremtését, a felsőoktatásnak a társadalmi és nemzeti életforma feltételeinek javításához való hozzájárulását tekintette. Mindezek tiszteletre méltó, nemes elvek, a rendszerváltás idején érvényesítésük elengedhetetlen volt, de azt is látjuk, hogy a tudáspiari viszonyok tudatosítása, a *versenyképesség kezelése a törvényalkotók látókörén kívül esett*. A felsőoktatási reform akkori kidolgozói számos elv és megoldás tekintetében a háború előtti hazai felsőoktatást tekintették mintának, amely másfajta egyetemfelfogást, másfajta felsőoktatási célokat jelentett, mint az akkor már kibontakozó nyugati egyetemfelfogás. Az 1993. évi felsőoktatási törvény a kialakuló tudáspiaccal, az abból adódó követelményekkel nem foglalkozott.

Ezen a megközelítésen a törvény 1996. évi módosítása sem lépett túl. A Preambulumban az alábbiakat olvashatjuk: „*A törvény módosításának legfőbb célkitűzése az volt, hogy megteremtse a törvényi alapjait egy racionálisabb struktúra és intézményi működés kialakulásának, s ezzel létrehozza azokat a jogi feltételeket, amelyek nélkülözhetetlenek a felsőoktatás fejlesztésével kapcsolatosan. ... Célja volt továbbá, hogy az elmúlt évek tapasztalatai alapján egyértelműbbé tegye a törvény egyes bizonytalanságokat okozó rendelkezéseit.*” A törvény befelé forduló: nem foglalkozik a magyar felsőoktatás külső, tudáspiari kapcsolódásának céljaival, szabályozásával, következésképpen a versenyképességgel sem.

1998: Középtávú stratégiai terv

Egy stratégiai dokumentumtól joggal elvárható a tudáspiari környezet elemzése, felsőoktatásunk pozícionálása, a felsőoktatás célrendszerének megjelenítése, a célok eléréséhez vezető út kijelölése, a sikert biztosító tényezők meghatározása, befolyásolása és alakítása. Az 1998. évben napvilágot látott a kormány „*Középtávú stratégiai terv*”-e. Ez a dokumentum azonban az előbbi követelményeknek nem felelt meg. Nem határozott meg világos, mérhető és számon kérhető célokat a felsőoktatás egészére (milyen pozíciót foglalna el a magyar felsőoktatás pl. Európa felsőoktatásában vagy a magyar társadalomban). Nem vázolta fel konkrétan a kiindulási és az elérendő pozíciót, hanem a rendszer egészéből kiemelve néhány – amúgy a versenyképesség szempontjából fontos - tényező javítását jelölte meg célként. „*Cél a felsőoktatás adaptációs és reagálási képességének növelése strukturális, mennyiségi és minőségi szempontból is, miközben javul a hatékonysága, létrejönnek a mennyiségi (hallgatói létszám) és minőségi fejlesztés feltételei és megőrizzük a rendszer finanszírozhatóságát*”. A stratégia tehát egy-egy tényező javítását kívánja megvalósítani (azt is a semmitmondó általánosságok közhelyszerű megfogalmazása szintjén), nem a rendszer egészével foglalkozik.

Maga a „középtávú stratégia” szóhasználat is értelmezhetetlen – a stratégiai tudományok ezt az értelmezést nem ismerik (egy hadvezér nem tudna mit kezdeni ezzel a fogalommal...⁷). Meg kell jegyeznünk, hogy a versenyt, a versenytársat, a versenyképességet, a pozícionálást a dokumentum meg sem említi, holott a stratégia a versenytársakkal való küzdelemben elérendő sikerről, a sikert garantáló tényezőkről (is) szólna. Az elvárt eredmények megfogalmazása sem haladja meg a hajdani Szabad Nép május 1. előtti számában megjelent jelszavak színvonalát.⁸

A Bologna-dokumentumok aláírása (az Európai Felsőoktatási Térséghez való csatlakozás 1999-ben), de legalább az Európai Unióba való belépés már eddig is megkövetelte volna egy *felsőoktatási stratégia kidolgozását*: ennek hiányában belépésünk az EFT-be, az EU-ba felkészületlennek és felelőtlennek minősíthető! És akkor még nem említettük a Bologna-rendszer bevezetését, vagy a világgazdasági válság kitörését – mindkettőhöz nélkülözhetetlen egy jó stratégia kidolgozása és megvalósítása.

2005. évi felsőoktatási törvény

A tudáspiari verseny, a versenyképesség szempontjából már jobban sikerült a 2005. évi felsőoktatási törvény, mivel a *célok között* már megjelenik az EU-csatlakozásból származtatott követelmény. Szó esik a

felsőoktatásnak az ország nemzetközi versenyképességét erősítő feladatáról, de magának a felsőoktatás versenyképessége javításának igénye is megjelenik.

„*Az Országgyűlés annak érdekében, hogy a Magyar Köztársaság Európai Unióhoz történő csatlakozásával a magyar felsőoktatás az Európai Gazdasági Térség felsőoktatási rendszerének részeként a megváltozott körülmények között úgy legyen képes ellátni a korszerű ismeretek létrehozásában, közvetítésében és átadásában, a társadalmi kohézió, a fenntartható fejlődés érdekében, a nemzetközi versenyképesség, a technológiai innováció kívánatos mértékének fenntartásában kijelölt feladatait, hogy – hagyományai és az európai egyetemek Magna Chartájában rögzített szellemi értékek megőrzése mellett – javuljon versenyképessége, erősödjék az oktatással, a kutatással és a gazdasággal való együttműködésének hatékonysága, a képzés minősége, a társadalom, a gazdaság és a környezeti fenntarthatóság igényeihez, a költségvetés feltételeihez való alkalmazkodás képessége, megvalósuljon a hallgatói és oktatói mobilitás, növekedjen a hallgatói esélyegyenlőség, továbbá, hogy a felsőoktatási rendszer és az egyes intézmények működésében a tanulás, tanítás, tudományos kutatás szabadsága, valamint a minőségre való törekvés folyamatosan és egyre fokozottabban érvényesüljön, a következő törvényt alkotja:...*” (kiemelés a szerzőtől)

Itt tehát a célok között már nemcsak az ország versenyképességéről, de magának a magyar felsőoktatásnak a versenyképességéről is szó esik. Öröndetes módon megjelenik az EFT, az EKT, a felsőoktatási kapcsolatoknak az EFT, az EKT-ben való szabályozása is (hat évvel a Bologna-nyilatkozat aláírása után...)⁹

A célok megfogalmazásán túl azonban a törvény a továbbiakban nemigen szentel figyelmet a célok megvalósításának, a felsőoktatás versenyképességének.

Egyéb jogszabályok, irányelvek, programok

Számos jogszabály, kormányzati dokumentum foglalkozik tudománypolitikai kérdésekkel, innovációval, melyek kapcsán a versenyképesség fogalma megkezdhetetlen. Arra voltunk kíváncsiak, hogy ezekben a dokumentumokban megjelenik-e a felsőoktatás versenyképessége mint fogalom, és annak javítása mint meghatározott feladat. Azt kellett megállapítani, hogy ezekből a dokumentumokból többnyire hiányzik a magyar felsőoktatás versenyképességére vonatkozó célkitűzés, a felsőoktatás versenyképességét befolyásoló tényezők számbavétele és az azok javítását szolgáló céltartalmú feladatok, intézkedések kidolgozása.

Ilyen dokumentum többek között „*A Kormány középtávú tudomány-, technológia- és innovációpolitikai*

stratégiájának céljairól és elveiről” című anyag. Itt a felsőoktatás érintőlegesen ugyan szerepel, de versenyképességéről, annak javításáról, konkrétabb célokról és elvekről nem olvashatunk, annak ellenére, hogy az egyetemeknek jelentős szerepet kellene játszaniuk a tudomány fejlődésében, a kutatás és az innováció területén. Ha valahol, akkor itt indokolt lenne a felsőoktatás versenyképességével foglalkozni. Maga a tudomány fejlesztése abban az aspektusban lép színre, amennyiben a nemzet, a gazdaság és a társadalom versenyképességét szolgálja.¹⁰

Az Új Magyarország program (2006) külön alfejezetet szentel a versenyképes felsőoktatásnak („Versenyképes, minőségi felsőoktatás”). Sajnálatos módon ez a fontos dokumentum se határozza meg világosan, mit is ért versenyképességen, milyen versenyről is van szó, milyen tényezők fontosak annak javításához. Ezek (és adekvát felsőoktatási stratégia) hiányában csak izolált feladatok, elkülönülő akciók jelennek meg, mint pl.

- „A finanszírozott létszám meghatározásába bevonjuk a foglalkoztatók, a munkaerőpiac szereplőit.”
- „Az államilag finanszírozott létszám keretei között növeljük a műszaki és természettudományos szakokra felvehető létszámát.”
- „Az államilag finanszírozott részképzést (esti, levelező és távoktatás) a felnőttképzés keretei közé illesztjük, melyet szükség szerint a Munkaerőpiaci Alap finanszíroz.”
- „A felsőoktatási intézmények bázisán folytatjuk az egész életen át tartó tanulás és a felnőttképzés rendszerének kialakítását.”
- „A régiók anyagi és szellemi erőforrásainak koncentrációja, a kritikus tömegű tudás- és szakemberbázis létrehozása érdekében erősítjük a felsőoktatási intézmények (kutatóegyetemek) regionális tudáscentrum szerepét, amellyel azok képesek vonzani az új, innovatív vállalkozások körét és ösztönözni a régiók fejlődését.”
- „A tudományos teljesítmény és tehetség kibontakoztatása érdekében kiemelten támogatjuk a szakkollégiumokat, és 2007-től elkezdjük működtetni a Nemzeti Kiválóságok Kollégiuma. Átalakítjuk a doktori képzést, és 2007-ben bevezetjük a tehetséggondozás új ösztöndíjrendszerét, az Eötvös Loránd Nemzeti Pályatárs Ösztöndíjakat.”

Mindezek önmagukban is fontos lépések lehetnek, de a verseny alapkérdéseinek tisztázása nélkül nem lehet megítélni, hogy ezek javítják-e egyáltalán nemzetközi versenyképességünket. Ezek az akciók jelszerűek, befelé forduló jellegűek: nem a nemzetközi

tudáspiacra irányulnak, inkább a hazai régiók, az ország gazdaságának versenyképesség-javításához kapcsolódnak. Mindössze néhány olyan tétel található a dokumentumban, amelyek némiképp kifelé tekintenek, az európai és a globális térséget is szóba hozzák.

- „Néhány év elteltével már a magyar egyetemekről, főiskolákról kikerülő diplomája is Európa bármely pontján megszerzett oklevéllel azonos értékűvé válik.”
- „A felsőoktatás kapacitását, a képzés szerkezetét, a megszerzett tudással szembeni követelményeket szorosabban kötik a globalizálódó munkaerőpiac igényeihez és követelményeihez, és fejlesztjük a gyakorlati képzés feltételeit.”
- „Teljessé tesszük a kreditrendszer nemzetközi kompatibilitását.”
- „A képzési támogatás külföldre vihető lesz résztanulmányok finanszírozására.”

Azonban ezek sem olyan tényezők, amelyek a hazai felsőoktatást az európai térségben sikeressé teszik, amelyek révén versenytársaink megelőzhetők... Amellett nem mérhetők, nem számonkérhetők.

Az Új Széchenyi Terv (2010) vitairat meglehetősen mostohán bánik a felsőoktatással. Túl azon, hogy nem szentel önálló fejezetet a felsőoktatás céljainak, versenyképességének, stratégiájának, egyik fejezete sem tárgyalja ezeket az alapvető összefüggéseket, a hazai felsőoktatás terveit, fejlesztését, feladatait. Ha fel is bukkan a felsőoktatás szó, rendszerint valamely más terület támogatását, megerősítését célzó részfeladat megemlítésére kerül sor, a vitairat a rendszer egészével – következésképpen versenyképességével – nem foglalkozik. Néhány téma, ahol a felsőoktatás megemlítetik:

- „A turizmusképzést folytató felsőoktatási intézményeken belül folyó egészségturisztikai oktatás helyzete megfelelőnek mondható.”
- „Hazánkban az egyetemi oktatáson belül nincs balneológiai képzés.”
- A zöld gazdaságfejlesztés fejezetben: „A felsőoktatási szintű képzés mellett technikus- és szakmunkásképzési programokat is kell indítani.” „Új terület nyílik a felsőoktatás számára, alternatív szakemberképzési rendszer alakulhat ki, emelkedik az oktatás színvonala.”
- A foglalkoztatás fejezetben: „... a fiatalok mind nagyobb hányada vesz részt a felsőfokú oktatásban. A mérleg másik serpenyőjében viszont azt látni, hogy a szakképzés nagyot veszített presztízséből. Ezeknek az arányoknak a módosulása nélkül aligha képzelhető el gazdasági felzárkózás

Magyarországon.” „A gyakorlatorientált vállalkozásoktatást el kell terjeszteni a szakközépis-kolákban és a felsőoktatásban is.” Szükség van a hazai természettudományos és mérnökképzés megerősítésére is.”

- „A közlekedési klaszter megfelelő támogatásához pályázatot kell kiírni a hazai felsőoktatási és akadémiai tudományos háttér, valamint a nemzetközi, illetve hazai vállalkozások magyarországi tudásközpontjainak mielőbbi aktivizálására, szellemi potenciáljuk felhasználására.”

A fentiek jelentős, fontos feladatok, de elsősorban más nemzetgazdasági területek felsőoktatás által támogatandó igényeit fogalmazzák meg. Mindemelllett a felsőoktatás egészének fejlesztése szempontjából részletkérdések, nem kardinális kérdések. Arról, hogy mit történjék a hazai felsőoktatás rendszerével, milyen célokat és stratégiát kövessen, milyen legyen a versenyképessége, és ehhez mit kell tenni, nem sokat tudunk meg.

Egyetemi fejlesztési tervek, dokumentumok

Nem jobb a helyzet az egyetemek versenyképességének kezelésével sem. Az egyetemi stratégiáknak kellene ezzel a kérdéssel foglalkozni. A stratégiának valójában azt kellene tartalmaznia, hogy (1) a kitűzött célt milyen úton lehet elérni, (2) milyen versenytársakkal kell megküzdeni a sikerért, (3) milyen alapvető képességekkel kell rendelkezni, (4) mit kell tennünk a siker érdekében, (5) milyen akciók végrehajtása szükséges stb. A stratégia a versenyről, az elérendő pozícióról kellene, hogy szóljon, és nem kizárólag az egyetemi rendszer befelé forduló fejlesztéséről. Valójában az egyetemi dokumentumok nem stratégiaként jelennek meg, hanem *intézményfejlesztési terv (IFT)* címen és tartalommal. Elsősorban a pénz felhasználásáról és nem annak megszerzéséről szólnak!¹¹

Néhány egyetem intézményfejlesztési tervét áttekintve azt tapasztaltuk, hogy azokban a verseny szó nem is fordul elő, a tudáspiaci környezetről, a versenytársakról sem esik szó. A versenyképesség fogalma előfordul ugyan, de nem az egyetemre vonatkoztatva, hanem abban az összefüggésben, hogy miként segítheti az egyetem tevékenysége a régió, vagy a környezetben lévő kis- és középvállalatok versenyképességét. Következésképpen az egyetemek sem foglalkoznak a felsőoktatásban megjelenő tudáspiaci versennyel, nincs versenytársvizsgálat, nincs pozícióelemzés, a stratégiai tervek inkább befelé tekintő fejlesztési dokumentumok, és nem sikerre vezető eszközök, amelyek a versenyre, a versenyképesség fokozására koncentrálnának. Az egyetemi IFT-k az adófizetői pénzek elköltéséről szólnak.

Miért ilyenek az intézményfejlesztési terveink? Ha jobban belegondolunk, ez a viselkedés a mai magyar felsőoktatási intézmény természetéből, szervezeti magatartásából kézenfekvő módon következik.

- Az állami felsőoktatási intézmények tekintélyelvű berendezkedése, hagyományai erősen tapadnak a céhes kultúrához. A céhek versenyellenesek, számukra a feudalizmus termelésének értékei: a piac felosztása és a versenytársak kiszorítása (vö.: MAB szerepe) fontosabb, mint a kapitalizmus ethosza – az állam fedezi kiadásainkat, a végzett hallgatóink úgyis elhelyezkednek valahogy: minek ide verseny.
- A verseny jelenleg az állami támogatásokért és a jogszabályokon keresztül kikényszerített kedvezményekért folyik. Ezért, ha lenne jelentősége az intézményfejlesztési terveknek, akkor azok azt elemeznék, hogy hogyan kell a különböző forrás- és kiváltságosztó helyekre az egyetem-főiskola ágenseinek beépülni, kiknél és hogyan kell lobbizni, mely vezetőknek mi a gyengéje, amivel lekenyerezhető. Milyen forrásszerző akcióhoz milyen szlogenek társuljanak, hogyan lehet az oktatás és kutatás N számú folyamatát minél tovább darabolni és részfolyamatokhoz a tervalkukban erőforrásokat kérni – a technológiatranszfertől kezdve a műemléki épületek védelmén át a tananyagok fejlesztéséig. Az államháztartás alrendszerében egyébként nem is nagyon éri meg sikeresnek lenni, mert – az állami szerepvállalás logikájából fakadóan – a leszakadók szintre hozása, megsegítése mindig prioritás a kiemelkedők premizálásával szemben (lásd például: ÚMFT). Ezért olyan divatos a permanens panaszkodás – koldusnak mindig inkább ad a „kölségtakarékos” állam, mint megtollasodott vállalkozónak, azoktól elvenni szeret...
- Állami intézményként nem feltétlenül cél, hogy a közvetlen hazai versenytársakat legyőzzék, mert ebben az esetben a legyőzött versenytárs megmentése érdekében kikényszerített integráció veszélye fenyeget. Az intézmények oligopol-helyzete és a kiszámíthatatlan finanszírozási rendszer (puha költségvetési korlát) miatt ez sohasem égető szükség. Ezzel függ össze, hogy számos oktatói állásban a rendelkezésre álló tudástőke az egyetemen-főiskolán kívül is jól használható, ezért a szervezeti sikerességnek nem kell feltétlenül együtt mozognia az egyéni sikerességgel.
- A sokféle célrendszer és a nagyjából összehasonlíthatatlan tevékenységek miatt az intézményeken

belüli különböző érdekcsoportok különbözőképpen értelmezik a sikerességet és az ehhez vezető utat. A céhek (karok, intézetek, tanszékek) vállalati gyakorlatban elterjedt belső versenyztetése ezért kockázatos. Nem elsősorban azért, mert a profilok (egyébként nemritkán) összeérnek, hanem mert ugyanaz áll a versenyre is (talán még inkább), mint az intézményi integrációra: a profit szentségének tisztelete nélkül elérhetetlen a divizionális szervezeteknél általános „rekeszelő hatás” és rendre az egyetem-főiskola sikeres részei fizetik meg a sikertelenek költségnövekményét.¹² Igazi autonóm közösség lévén, ezért csak akkor fognak össze, ha a külső fenyegetettség erős, ekkor is inkább „elintézni” szokás valamit, mint kiszámolni, megtervezni, mérlegelni, megvalósítani...

Megjelenik az egyetemek versenyképessége az egyik legjelentősebb egyetemünk rektorának *székfoglaló* beszédében. A témát azonban itt sem komplex módon, hanem annak csupán egy aspektusát kiragadva említi meg. Eszerint a hazai egyetemek versenyképességét segíthetné a tudomány eredményeire épülő egyetemi rangsorolás kidolgozása, elit egyetemek létrehozása, ez esetben mellőzve a másik alapvető egyetemi funkció, az oktatás terén fennálló versenyhelyzet kezelését. Egy jeles professzorunk előadásában abból indul ki, hogy a magyar felsőoktatás egy, a hagyományai és a tudomány szigorú logikája alapján felépülő és működő intézményrendszer, amely a társadalmat az autonómia, az oktatás és a kutatás szabadsága útján hatékonyan tudja szolgálni – a felsőoktatási intézmény nemzetközi rangját oktatásának és kutatásának színvonala határozza meg. Az autonómia fokozódó szerepét emeli ki, amelynek olyan költségvetési támogatással kell együtt járnia, amely versenyképes minőséget biztosít.¹³ A versenyképesség lényegét a képzés minőségével, az intézmény értékalkotó piaci tevékenységével azonosítja, amit mindenek felett álló szempontnak tekint. A versenyképesség javítását inkább az anyagi támogatás növelése mellett érvelésre használja, nem részletezi magát a versenyt, annak sajátosságait, a versenyképességet meghatározó további tényezőket.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatás versenyképességének meghatározása, elemzése, a megteendő fejlesztési lépések középpontba állítása még nem jellemző felsőoktatás-politikánkra. A magyar felsőoktatás továbbra sem rendelkezik átgondolt célrendszerrel, átfogó stratégiával. Nem történt meg a tudáspiaci verseny jellemzőinek megismerése, a hazai felsőoktatás pozícionálása a nemzetközi mezőnyben, a versenytársak azonosítása, a versenyképességet be-

folyásoló tényezők feltárása és tudatos kezelése. Bár maga a versenyképesség kifejezés már néhány helyen megjelenik, azonban inkább csak *jelszószerű használat* a jellemző. Egy-egy részterületre korlátozódik, hiányzik a fogalom világos értelmezése, a cél meghatározása, a komplex rendszerszemléletű, stratégiai megközelítés.

A versenyképességgel kapcsolatos feladatok

Felsőoktatási rendszerünk irányításában szükség lenne a felsőoktatás versenyképessége fogalom pontosabb értelmezésére, a versenyképességet befolyásoló tényezők meghatározására, pozicionálására, célok kitűzésére és olyan felsőoktatási stratégia kidolgozására, amely a kitűzött célok elérését eredményezi. Ehhez azonban néhány alapvető jelentőségű kérdés megválaszolása elengedhetetlen.

Megválaszolendő kérdések

A felsőoktatás versenyképességének meghatározásánál is hasonló kérdésekre kell válaszolnunk, mint a nemzetgazdaságok, a régiók, a vállalatok versenyképességi elemzéseinél. Felsőoktatásunk versenyképességét befolyásoló tényezők köre egyaránt tartalmaz közvetlenül a felsőoktatásra ható, valamint közvetve érvényesülő tényezőket. A *közvetlenül* a felsőoktatást érintő kérdések:

- *Milyen az a tudáspiac, amelyen szeretnénk helytállni, sikert elérni?* Ez a tudáspiaci szegmens a hazai tudáspiacra korlátozódik, vagy az Európai Unióra, az Európai Felsőoktatási Térségre is kiterjed? Netán globális méretű szintér is szóba jöhet?
- *Milyen területen kíván a magyar felsőoktatás versenyezni, miért folyik ez a verseny?* Melyik niche jöhet szóba? El kell döntenie, hogy a felsőfokú szakképzésben, az alapképzésben, a mesterképzésben, a doktori képzésben, a felnőttoktatásban vagy a rövid programok terén lépünk a nemzetközi porondra, azon belül pedig mely diszciplínákban. Megválaszolendő az a kérdés is, hogy a kutatás, az innováció terén versenyzünk-e, azon belül is mely tudományterületen.
- *Kik a magyar felsőoktatás versenytársai?* A szomszédos országok felsőoktatási rendszerei? Az EU felsőoktatási rendszerei? Az EFT felsőoktatási rendszerei? A teljes nemzetközi mezőny? Mely országok felsőoktatása tekinthető a hazai felsőoktatás legfontosabb versenytársának?
- *Miért folyik a verseny?* A hazai hallgatók megtartásáért? A külföldi hallgatókért? Ha igen, a

külföldi hallgatók magyarországi képzésével versenyzünk, vagy külföldön létrehozott magyar intézményekkel? Támogatásokért versenyzünk? Ha igen, EU-támogatásért, külföldi és hazai vállalati és intézményi szponzorokért, vagy adományokért? Elismerésért versenyzünk? A nemzetközi rangsorokban elért előkelőbb helyezésekért? Kutatási elismerésekért?

- *Milyen tényezők határozzák meg a felsőoktatás versenyképességét?* Mennyire képes a felsőoktatási rendszer hozzájárulni az egyetemi polgárok sikerességéhez, boldogulásához?
- *Milyen pozíciót töltünk be jelenleg a nemzetközi tudáspiacon?* Mi az elérendő pozíció? Mikorra tervezzük annak elérését?
- Mennyire képes a felsőoktatási rendszer hozzájárulni az *egyetemek prosperálásához*, az Európai Felsőoktatási Térségben való helytállásukhoz?

A felsőoktatást *közvetve* érintő, a nemzet, az Európai Unió versenyképességét befolyásoló tényezők:

- Mennyire képes a magyar felsőoktatás hozzájárulni a *magyar nemzetgazdaság* fenntartható növekedéséhez (válság idején az abból való kilábaláshoz), a nemzet versenyképességét befolyásoló tényezők alakításához?
- Mennyire képes a magyar felsőoktatás hozzájárulni az *ország polgárainak boldogulásához*, a polgároknak az Európai Unió feltételrendszerébe való beilleszkedéséhez?
- Mennyire képes felsőoktatásunk kielégíteni a *hazai munkaerőpiac* igényeit?
- Mennyire képes felsőoktatásunk alkalmazkodni az *EU munkaerőpiac* igényeihez?

Definíció

A felsőoktatás versenyképességére mindenekelőtt – a fogalom tisztázása céljából – egy meghatározásra lenne szükségünk. Ehhez kiváló kiindulási alapot képez Lengyel Imrének a régiók versenyképességére adott leírása, amelyet a felsőoktatásra adaptálunk.

A *felsőoktatás versenyképessége* a nemzetközi tudáspiacon történő versengésre való készséget jelenti, a pozíciószerezés és tartós helytállás képességét, amit az oktatási piacon a hallgatókért való versengésben való sikeres szereplés (hazai hallgatók vonzása, hazai tehetőségek megtartása, külföldi hallgatók irányába vonzerő megléte), az elért tudáspiaci részesedés és jövedelmezőség megtartása és fenntartható növelése, a felsőoktatási nemzetközi tudományos kutatási tevékenységben, az innováció terén megszerzett pozíció megtartása és erősítése (kutatóegyetemek nemzetközi rangsorában elért

helyezése), valamint a nemzetközi szabad tőke kutatási megbízásokra, kutatási együttműködési célú bevonására gyakorolt vonzereje jellemez. Ezek a jellemzők nem egyenlő súllyal határozzák meg a felsőoktatás versenyképességét, prioritásukat meg kell határozni.

Befolyásoló tényezők

A nemzeti felsőoktatás *versenyképességét befolyásoló legfontosabb tényezők* véleményünk szerint az alábbiak:¹⁴

- A felsőoktatási input minősége (a belépő hallgatók adottságai, képességei, tudása, attitűdjei, motiváltsága, a családi háttér, települési háttér, kulturális háttér, a hazai középfokú oktatás színvonala, a belépő külföldi hallgatók felkészültsége, tehetsége stb.).¹⁵
- A felsőoktatás finanszírozása. Ez a rendkívül összetett tényező olyan elemeket takar, mint annak forrása (pl. az állami, a hallgatói és az egyéb társadalmi hozzájárulás a képzési költségekhez), az elemek számítási módja, a kompenzációs rendszerek (ösztöndíj, szociális támogatás, hitelek, utazási és lakhatási támogatások stb.) működése.
- Az erőforrás-felhasználás hatékonysága a felsőoktatásban.
- Az oktatási programok formai és tartalmi Bologna-konformitása (hasonlóság az EFT programjaihoz, képességek, képességek fejlesztése, gyakorlatorientáltság).
- Az oktatás színvonala, minősége. A fogalmak tisztázása (mit is értünk színvonalon, minőségben, miként változik ez a képzési szint, a képzési terület szerint) elengedhetetlen. Más a minőség megítélése a professzor, a jó és a rossz hallgató, a potenciális munkáltató, az intézmény tulajdonosa szempontjából is. Nem szabad leszűkíteni a minőség fogalmát az akadémiai kiválóság kérdésére.
- A nemzetközi kreditbeszámítási (kreditelfogadási) egyezmények rendszerének kialakítása, a hálózati együttműködésben való részvétel intenzitása.
- A hallgatói mobilitás rendszerszintű szabályozása, támogatása, feltételrendszerének kiépítése. A sokrétű mobilitási formák megteremtésével felsőoktatási rendszerünk lényegében adós.
- Az oktatógárda felkészültsége (elméleti tudás, gyakorlati tapasztalatok, pedagógiai képességek,¹⁶ nyelvtudás).
- Felsőoktatási infrastruktúra nagyobb tömegű hazai és külföldi hallgató befogadására való alkalmassága (kampuszok, kollégiumok).
- Oktatási és tanulási technológiák fejlettsége.

- A kibocsátott diplomák mögötti tudásanyag, a kifejlesztett képességek viszonya a hazai és az európai munkaerőpiac igényeihez. A tudásanyag mögött tananyag, hatékony oktatási módszer, hallgatói motiváció, kreatív környezet és még számos tényező húzódik meg. Emellett nem közömbös, hogy a tudást, a képességeket milyen kritériumok szerint minősítjük (pl. mennyiségi, minőségi, hasznossági szempontok).¹⁷
- A hazai felsőoktatás nemzetközi imázsa, amely nagymértékben függ az ország nemzetközi megítélésétől is. Bár magunkat kiválóknak tartjuk, még a legjobb egyetemeink is csak elvétve bukkannak fel egy rangsor nem túl előkelő helyén, a magyar felsőoktatás egészéről sem találunk pedesztálra emelő nemzetközi értékeléseket.
- A felsőoktatás állami irányításának színvonala, hatékonysága.

Az állami irányítás színvonala, hatékonysága

Az irányítási hatékonyság és színvonal kérdését fontossága miatt érdemes részletesebben is kibontani. Ekkor ilyen kérdések merülnek fel:

- Milyen az ország felsőoktatási politikája, felsőoktatási célrendszere? Egyáltalán, létezik-e?
- Létezik-e felsőoktatási stratégia, és képes-e azt az állam meg is valósítani?
- Hogyan szabályozza az állam a felsőoktatási intézmények akadémiai és gazdasági autonómiáját, milyen mozgásteret biztosít számukra?
- Kemények vagy puhák a pénzügyi korlátok?
- Hogyan alakítja ki az állam a felsőoktatás struktúráját?
- Hogyan kapcsolja be az állami irányítás a hazai felsőoktatást a nemzetközi vérkeringésbe, az EU működésébe, az EFT-be, a mértékadó nemzetközi felsőoktatási szervezetek munkájába?
- Milyen szerepet szán az állami irányítás a hazai felsőoktatásnak a nemzetközi porondon, és képes-e intézményeinket ebbe az irányba terelni?
- Miként gondoskodik az adófizető pénzek hatékony felhasználásáról?
- Mennyiben képviseli az ágazati irányítás az össz-társadalmi érdeket az intézményi lobbikkal szemben?
- Milyen a döntési struktúra, a centralizáció-decentralizáció aránya? Támogatja-e a korszerűnek tartott irányítási, ösztönző, érdekeltségi és motivációs rendszerek hazai bevezetését és elterjedését?
- Képes-e egy reformjellelű átalakítást megtervezni, levezényelni, ösztönözni?
- Érvényesül-e a felelősség elve?

Ilyen és hasonló kérdések alapján lehet megítélni egy ország felsőoktatás-irányításának hatékonyságát (OECD, 2008). Ha ezekre a kérdésekre – átfogó, tudományos megalapozottságú elemzések hiányában – tapasztalataink alapján intuitív választ adunk, sok öröme, nagy megelégedettségre nincs okunk.

Ezek a tényezők sem egyforma súllyal hatnak a felsőoktatás nemzetközi versenyképességére, ezért súlyukat, prioritásukat is meg kell határozni. A régiók versenyképességénél láttuk, hogy a különböző piacokon, az egyes földrajzi régiókban a versenyképesség más-más tényezői válnak kritikussá. Nincs ez másként a felsőoktatásban sem, csak itt az eltérések a földrajzi elhelyezkedésből adódó disztinkciók mellett tudományterületenként, diszciplínákként, valamint képzési szintenként (FSZ, BA, MA, PhD) is megjelennek. Némiképp módosulnak a versenyképességet meghatározó tényezők és azok egymáshoz viszonyított súlya, ha orvosképzésről, mérnökképzésről, vagy pl. pedagógusképzésről beszélünk.

Az egyes diszciplínák európai piaca különböző és következőképpen a felsőoktatási rendszerek versenyképessége is eltérhet egymástól. Amikor tehát konkrétan a magyar felsőoktatás versenyképességéről beszélünk vagy elemzést kívánunk készíteni, szükséges a differenciált megközelítés alkalmazása. A versenyképességi elemzést *le kell bontani képzési szintekre, diszciplínákra, földrajzi régiókra* is. E feladat megoldásához nagy segítséget nyújthatnak az előzőekben felvetett kérdésekre adott előzetes válaszok. A felsőoktatás egészének versenyképessége azáltal is növelhető, ha pl. szűkös erőforrásainkat a potenciálisan esélyesebb diszciplínák fejlesztésére fordítjuk (pl. a hazai egyetemi fejlesztési prioritások meghatározása a nemzetközi felsőoktatási versenyképesség szempontjából).

A versenyképességi modell pillérei

A felsőoktatási rendszerek nemzetközi versenyképességének elemzéséhez, a befolyásoló tényezők meghatározásához *egy hasonló struktúrájú modellt* lenne célszerű kidolgozni, mint amilyent a Világgazdasági Fórum által a nemzetek versenyképességi értékelésénél alkalmaznak. Célszerű lenne az ott követett csoportosítást alkalmazni. Néhány pillért az analógiát alkalmazva már fel is tudnánk sorolni – másokat a felsőoktatás sajátosságainak alaposabb elemzése után lehetne kijelölni. Az eddig azonosítható pillérek pl. az alábbiak lehetnek:

„Factor-driven” csoport

- felsőoktatási infrastruktúra,
- az intézményi rendszer,
- a felsőoktatás irányításának stabilitása.

„Efficiency driven” csoport

- a hallgatói kibocsátás és a munkaerő-piaci igény összhangja,
- a hallgatói mobilitás biztosítása,
- a Bologna-tézisek megvalósítása,
- a hazai felsőoktatás vonzereje (mennyiségi vonzás).

„Innovation driven” csoport

- a tömegoktatás igényeivel összhangban lévő pedagógiai paradigmaváltás,
- oktatási és tanulási technológiák megújítása,
- nemzetközileg elismert intézményi kiválóság innováció, kutatás terén,
- hazai tehetségek megtartása, külföldiek idevonzása (minőség vonzása).

A fenti felsorolás csak egy gondolatébresztő kísérletnek tekinthető. Szakértői teamek felállításával lenne szükséges a problémakört átbeszélni, a tényezőket megalapozottabban meghatározni. Jelenleg megállapíthatjuk, hogy a hazai felsőoktatás helyzetének szisztematikus felmérése, a kérdéskör tudományos igényű elemzése mind ez ideig nem történt meg. A fogalom már megjelent ugyan a felsőoktatást irányítók szóhasználatában, azonban a problémakör elméleti igényű kimunkálása, a gyakorlatban is használható megközelítések, a versenyképességi stratégia kidolgozása ez ideig nem történt meg. Mindez nem meglepő annak fényében, hogy az ország a mai napig nem rendelkezik felsőoktatási stratégiával (ÁSZ, 2009), amire pedig már az EFT-be való belépéskor (Bologna-nyilatkozat aláírása), de legkésőbb az Európai Unióhoz való csatlakozáskor elengedhetetlenül szükség lett volna.¹⁸ A versenyképességgel kapcsolatos megfontolások, célkitűzések és akciók egy felsőoktatási stratégia keretei között helyezendők el, összehangolva a felsőoktatás más fontos aspektusaival (Barakonyi, 2003b).

Versenyképesség és stratégiaalkotás

A következőkben összefoglaljuk, hogy a versenyképesség, a versenyképességi célok és az azokat realizáló akciók miként épülnek be a felsőoktatás stratégiaalkotási rendszerébe.

Egyetemeink, főiskoláink versenyképessége

Már a nemzetek versenyképességi elemzésénél is láthattuk, hogy reális képet a nemzetek rangsoráról nem kaphatunk, csak akkor, ha a vállalati gazdasági tevékenységek is bekerülnek az értékelés rendszerébe. A Világgazdasági Fórum újabban csatolja a nemzetek rangsora mellé a vállalatok értékeléséről szóló jelentését is.

Hasonló a helyzet a felsőoktatással is. Az egyes egyetemek, főiskolák versenyképessége nem azonos a nemzeti

felsőoktatás versenyképességével: más versenypályáról, más kritériumokról, más tényezőkről van szó. A mai honi helyzetre a befelé figyelés jellemző: gyakorlatilag nem veszünk tudomást a globális világról, a globális tudás-piaci versenyről. A verseny terének a hazai tudás-piacot tekintjük. A versenytárs a hazai társintézmény. Ezen zárt rendszeren belül a legfontosabb versenytényező a versenytárs kiszorításának képessége. A marakodás az egyre kisebb torta szeletelése körül zajlik: ki tud nagyobb szeletet kiragadni az egyébként egyre szűkülő hazai piacból. Ennek érdekében zárt klubok, időszakos vagy tartósabb szövetségek is alakulnak. A törésvonalak (a frontok) az egyetemek és főiskolák, Budapest és vidék, a kisebb és a nagyobb intézmények, a régi és az újabb alapítású egyetemek, főiskolák között húzódnak.

Ezt a szánalmas intézményi tortacsatát nem lehet megnyerni. A belpiaci villongások miatt elmarad a valóban versenyelőnyt biztosító tényezők kifejlesztése. A globális tudás-piac pedig terjeszkedik: pl. az EU egyetemei, főiskolái minimális korlátozással új intézményeket alapíthatnak hazánkban, új programokat hirdethetnek meg, Európában (a világban) mindenütt elfogadott diplomát ígérve. Ez a terjeszkedés melegágya az agyszívásnak is. Az elkényelmesedő, belharcokban kiváló magyar felsőoktatás nemzetközi versenyre alkalmassá tevő versenytényezői nem alakultak ki. A külföldi felsőoktatási intézmények már nemcsak a tehetségesebb vagy anyagilag tehetősebb hallgatóinkat csábítják külföldre, hanem már országhatáron belül végzik az oktatást. A honi felsőoktatás pedig nem képes a kívánatos mértékben idevonzani külföldről sem a tehetségeket, sem a fizető hallgatókat. A vesztes nemcsak a magyar felsőoktatás, de az egész ország.

Az egyetemek, főiskolák versenye, azok versenyképességi értékelése nélkül tehát reális képet nem kaphatunk sem felsőoktatásunk versenypozícióról, sem a versenyképességet befolyásoló tényezőkről, sem az elvégzendő feladatokról. Ahogy nemzeti versenyképesség nem létezik kiváló vállalkozások nélkül, úgy *nemzetközileg versenyképes magyar felsőoktatási rendszert sem lehet elképzelni kifelé nyitott, a nemzetközi porondon is versenyképes egyetemek, főiskolák nélkül.* Tanulmányunk a felsőoktatás versenyképességének vizsgálatára fókuszál, de egy mélyebb elemzést, fogalomtisztázást az egyetemek, főiskolák versenyképessége tekintetében is mielőbb el kell végezni.

Összegzés: versenyképesség, célok, stratégiák, megvalósítás

Ha tudomásul vesszük, hogy ma már a felsőoktatás is piaci környezetben, mégpedig egy speciális *tudás-piaci környezetben* működik, akkor kötelező érdemben

foglalkozni a felsőoktatás versenyképességének kérdéseivel. A versenyképesség javítása szerves része kell, hogy legyen a felsőoktatási stratégiának. A stratégia eleve a versenyről, a küzdeletről és sikerről szól (nem versenykörnyezetben stratégiára nincs is szükség). Ezért a *versenyképesség vizsgálata és tervezése a stratégiaalkotás kardinális eleme*: a versenyképességgel kapcsolatos céloknak, akcióknak a felsőoktatás stratégiai rendszerébe kell szervesen beépülniük.

A rendszerszemléletű problémakezelés, a felsőoktatás jövőjének stratégiai szemléletű megtervezése elengedhetetlen (4. ábra). Ha nem ezt tesszük, döntéseink csak sodródást eredményeznek, de semmiképpen sem fogják felsőoktatásunk felemelkedését, sikerét biztosítani az egyre inkább globalizálódó nemzetközi felsőoktatási környezetben, az élesedő tudásipiaci verseny feltételei közepette. Továbbra is beszélhetünk a magyar felsőoktatás hagyományosan magas színvonaláról, de a világ felsőoktatása szép lassan elmegy mellettünk. A probléma megoldása nemcsak fontos, de sürgető is. Mulasztásunk a rendszerváltás óta áll fenn.

A felsőoktatási stratégia szükségessége

A különböző színezetű kormányzatok a rendszerváltás óta adóssák egy valódi, szakszerűen felépített felsőoktatási stratégia megalkotásával. A felsőoktatási törvények a célt még úgy-ahogy megfogalmazzák, a jogi kereteket is megalkotják, de az odavezető út meghatározásával

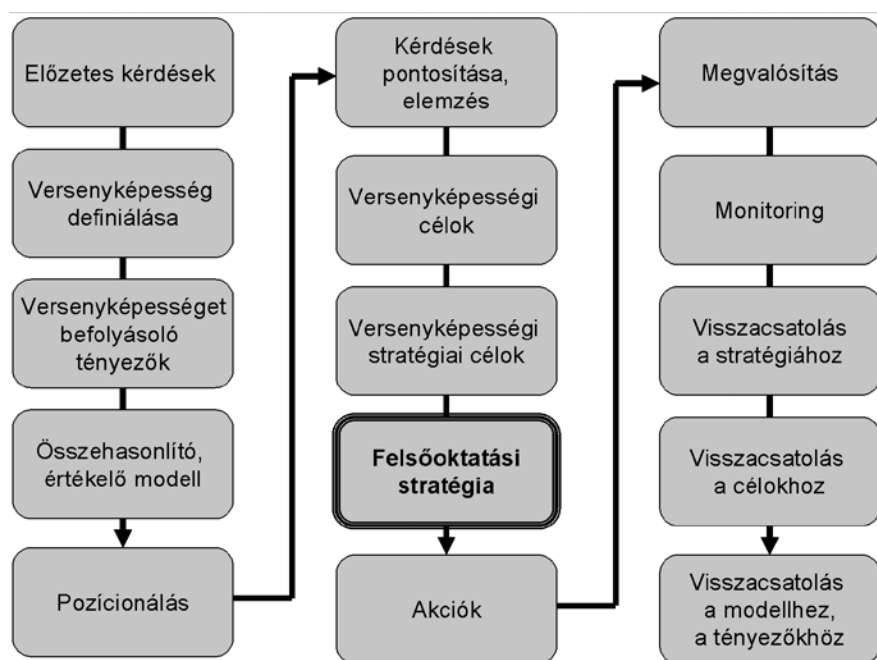
azonban a végrehajtásért felelős kormányzatok rendre adóssák maradtak.¹⁹ A jó stratégiai terv minimálisan az alábbi ismérvekkel rendelkezik:

- elemzi a jelen adottságainkat, erős és gyenge pontjainkat, a felsőoktatás hazai és európai környezetét, a világban kibontakozó felsőoktatási trendeket,
- meghatározza a magyar felsőoktatás jelenlegi pozícióját az EFT tudásipacán,
- meghatározza azokat az alapvető képességeket, amelyekre egy sikeres nemzeti felsőoktatási stratégia felépíthető,
- az általános megfogalmazott célokat folyamat és pozíciócélokká transzformálja (pl. az EFT-ben a magyar felsőoktatás milyen pozíciót szeretne elfoglalni, mely tudásipiaci szegmensben lenne képes erős versenytársként fellépni, hol számíthat sikerre stb.),
- számba veszi a célhoz vezető alternatív utakat, majd ezek közül stratégiai döntéssel kiválasztja a megvalósítandó stratégiát,
- részletesebben kidolgozza a célhoz vezető utat, meghatározza annak mérföldköveit, megtervezi és ütemezi a megvalósítás akcióit, erőforrás-szükségletét,
- létrehozza a folyamat realizálását segítő monitoring, valamint érdekeltségi és ösztönzőrendszert stb.

4. ábra

A stratégia mindig változást jelent, mivel az a környezet is változik, amelyhez a felsőoktatásnak illeszkednie kellene. A felsőoktatás nagy időállandójú rendszer, megváltoztatása időigényes feladat. Magának a változásnak a megtervezése és kidolgozása is éveket vesz igénybe, bevezetése pedig a kifutó régi rendszer miatt további 4-5 év, míg az azt követő korrekció, finomhangolás ismét több évet igényel – az időtáv meghaladhatja a tíz évet is. Tipikusan olyan feladat, amelyet csak *nemzeti konszenzussal* lenne szabad kidolgozni és törvényben szabályozni, mivel biztosan állítható, hogy kormányciklusokon átnyúló jelenségről van szó. A legutóbb elfogadott felsőoktatási törvényt is kormánypárti-ellenzéki egyetértésnek kellett volna kísérmie.

A felsőoktatási versenyképesség kezelése

(Forrás: saját szerkesztés)

A jó stratégia mint iránytű működik, amely megmutatja a követendő utat, biztosít egy minimális konzisztenciát az összefüggő területek között. A fentebb megfogalmazottak adaléklak, kiindulópontként szolgálhatnak egy leendő komplex, konzisztens nemzeti felsőoktatási stratégiához, valamint annak végrehajtását, a felsőoktatási folyamatok szabályozását biztosító jogszabályokhoz. Jelenleg iránytű nélkül hajózunk...

Lábjegyzet

- ¹ „Az ókori városállamokban is kezdetben a földművelés volt a meghatározó, melyet a kiskereskedelem egészített ki. Itt két részre volt bontva a kereskedelem: állami és magánkereskedelmre. Az állami kereskedelem célja a poliszok ellátása volt, ezért a versenyképesség elsősorban a magánkereskedők esetén volt értelmezhető, hiszen ebben az esetben a cél a haszonszerzés volt. (Orosdy, 1995). Emellett természetesen a poliszok versenyképessége is igen meghatározó volt a görög társadalomra nézve. Az i. e. V. században élte a görög kultúra az aranykorát. Megjelent a tömegfogyasztási cikkek nagy tételben való gyártása. E tevékenység főként rabszolgamunkára épült. Ez nagyban hozzájárult a görög (főleg athéni) áruk versenyképességéhez. Ez az előny a tengeri hajózás fejlődésével még inkább szembetűnővé vált. A versenyképesség másik fontos tényezője az erős, korszerű katonaság. Ennek segítségével volt biztosítható a tengerek felügyelete, és akaratauk érvényesítése más népekkel szemben.” (Duczon, 2007: 13. o.)
- ² A Világ gazdasági Fórum modellje mellett mindenképpen meg kell említenünk a kiemelkedő jelentőségű International Institute for Management Development (IMD) által kiadott The World Competitiveness Yearbook-ot is, amely hasonló célt szolgál.
- ³ Az effectivity és az efficiency szavaknak nincs pontos magyar megfelelője. Az efficiency a hatékonyság szóval közelíthető („jól csinálni a dolgokat”: jól végrehajtani az adott feladatot, de maga a feladat lehet akár helytelenül megválasztott is), míg az effectivity-nek a hatáosság lehet a megfelelője („a jó dolgokat csinálni” – azaz jól választani meg a feladatot).
- ⁴ Megjegyezzük, hogy Michael Porter részvételével és irányításával 2000-ben kidolgozták a vállalati Business Competitiveness Index-et, amelyet 2004 óta együtt publikálnak a Xavier Sala-i-Martin által jegyzett Global Competitive Indexszel. 2008-tól újabb módszertani finomítást vezettek be, amely a döntéshozók számára még árnyaltabb megközelítést tesz lehetővé. Az új modell integrálná az említett két modellt (Porter, 2008). Ez egyben azt is jelenti, hogy a nemzeti felsőoktatási rendszerek versenyképességi vizsgálata mellett az egyetemek versenyképesség-elemzését is meg kell alapozni.
- ⁵ Az Európa 2020 dokumentum a kudarc beismerésével indít. Felismerve, hogy Európára fokozatos hanyatlás vár: a világrendben másodrendű tényezővé válunk, ha a szokásos „üzletmenetet” folytatjuk. Alapvető strukturális átalakításokat irányoz elő egy intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés felvázolásával. A felsőoktatás eddigi folyamatainak (Bologna!) értékelésével nem foglalkozik, az alrendszer egészére nézve nem fogalmaz meg explicit stratégiákat. Nyilvánvaló azonban, hogy az innovációval, az ifjúság mobilitásával, az életen át tartó tanulással, az oktatással és szakképzéssel kapcsolatos stratégiai célok és stratégiák révén a felsőoktatás is érintett. Ez a vitaindító dokumentum még kevés felsőoktatási konkrétumot említ (pl. a 30-34 éves korosztályban a felsőoktatási végzettséggel rendelkezők

aránya 31%-ról érje el 2020-ra a 40%-ot). Kiemeli az európai felsőoktatás vonzereje növelésének, a munkavállalói mobilitás fokozásának, az egész életen át tartó készségfejlesztés, a munkaerő-piaci kínálat és kereslet jobb összehangolásának fontosságát, (Európa, 2020). Novák Ádám (2010) tanulmánya az alapok újragondolásához járul hozzá, de a felsőoktatás szerepéről konkrétan itt sem esik szó. Úgy tűnik, a súlyos gazdasági válság következményeként a figyelem középpontjában az EU gazdasági és politikai rendszerének strukturális átalakítása került – a felsőoktatás stratégiai céljainak és feladatainak meghatározása – jó esetben – későbbre marad.

- ⁶ A hazai szakirodalomban a felsőoktatás versenyképességét illetően Török Ádám tanulmányait célszerű kiemelni, aki a felsőoktatás versenyképességét elsősorban európai szinten vizsgálta (Török, 2006a; 2006b).
- ⁷ Ez egy olyan szituáció, mintha egy labdarúgócsapat vezetője csak az őszi szezonra dolgozna ki terveit, vagy a hadvezetés csak a hadjárat első felére dolgozna ki stratégiáját.
- ⁸ A dokumentumban a várható eredményekről a következőket olvashatjuk „10. Az 1998-tól tervezett, középtávú beruházási és reformprogram legfontosabb várható eredményei a felsőoktatás korszerűsítésében a következők:
 - a) a résztvevők korcsoporton belüli aránya növekszik,
 - b) a felsőoktatás olyan képzési programokat nyújt, amelyek rugalmasan és mélységében követik a változó társadalmi és gazdasági szükségleteket,
 - c) a felsőoktatás hatékonysági szempontokat követően ésszerűsödik,
 - d) a kedvezményezettek átvállalják a felsőoktatás költségeinek egy részét, de eközben nem sérül szociálisan igazságos és egyenlő hozzáférhetősége,
 - e) miközben a magyar felsőoktatás hagyományosan magas színvonalra nem csökken.” (...)
 Ha csak az a) pont alatti megállapítást vesszük, belátható, hogy az mindaddig semmitmondó, ellenőrizhetetlen és számonkérhetetlen feladat, amíg nem mondjuk meg, mi a kiindulási arányszám és mi lesz konkrétan a célállapot. Hasonlóan a c) pont alatti megállapítás egy stratégiai dokumentumban konkrétabb kifejtést igényelne. Nem beszélve a magyar felsőoktatás hagyományosan magas színvonaláról, amit se hazai, se nemzetközi tudományos igényű felmérések és elemzések nem igazolnak (ez is a kedves mítoszaink közé tartozik). A dokumentum stratégiai dilettantizmusról, a rendszerszemléletű megközelítés hiányáról tanúskodik.
- ⁹ Idézzve a törvényből, pl.
 - „E törvény célja továbbá ... a magyar felsőoktatásnak az Európai Felsőoktatási Térségbe, valamint az Európai Kutatási Térségbe történő beilleszkedéséhez szükséges keretfeltételek megteremtése, regionális dimenziójának erősítése...”, vagy pl.
 - „a hallgatók felkészítése a nemzeti, az európai és az egyetemes értékek megismerésére, vállalására, az általános műveltség elmélyítésére, az autonóm gondolkodásra, a szociális és morális kérdések iránt nyitott gondolkodásra, a civil társadalommal való együttműködésre, a szakmai és értelmiségi hivatás iránti elkötelezettségre...”
 - Végül a célok között – ha áttételesen is, a finanszírozási cél keretében – ezt olvashatjuk: „a felsőoktatás finanszírozási rendszerének szabályozása oly módon, hogy az elősegítse az intézményrendszer és az egyes intézmények ésszerű, a leghatékonyabb működést biztosító, finanszírozható átalakulását, a versenyképes, magas színvonalú képzés érdekében a felsőoktatási intézmények hatékony működését, az állami költségvetés mellett külső források bevonását”.

¹⁰ A dokumentumban többek között ilyen jelszószerű, már-már köz-helyeszerű kijelentéseket találunk:

- „A tudomány művelése során sajátíthatók el azok a készségek és kvalitások, amelyek révén az ország – minden értelemben vett – versenyképessége fenntartható és növelhető.”
- „A gazdaság és a társadalom versenyképessége nem csak a kormány ügye, hanem az egész országé.”
- „... a kutatói társadalom és a gazdaság képviselőinek bevonásával, külföldi szakértők véleményét is kikérve, szigorú szakmai kiválósági kritériumok alapján meghatározza az ország számára középtávon kiemelkedő tudományos versenyképességet ígérő prioritási területeket...”
- „Erősödjön a társadalmi versenyképességet megalapozó tudás.”
- „Európa közös versenyképességi céljainak elérése az Európai Unió egészében és az egyes tagországokban egyaránt összehangolt, stratégiai megközelítést igényel.”
- „Erősödjön a társadalmi versenyképességet megalapozó tudás”
- „... a tudományos eredmények hasznosításával a magyarországi vállalatok – ezen belül főleg a kkv-k – versenyképességének növelése.”

¹¹ Képzelnünk el egy vállalatot, amely stratégiai tervében kizárólag belső fejlesztési terveivel, adott erőforrásainak allokálásával foglalkozik, és nem nagyon érdekli a piac, a versenytársak viselkedése, a bevételek megszerzésének és növelésének módja. Valószínűleg nem sokáig maradna színpadon.

¹² A költségvetésük túllépésével működő szervezeti egységek végső soron az adott munkavállalói csoport szempontjából sikeresek, hiszen jövedelmük, mint leghangsúlyosabb költségelem jobbára nő.

¹³ „A magyar felsőoktatás jövőjének a harmadik évezred küszöbén egyszerre van szüksége a hagyományok ésszerű megőrzésére, a rendszer szerkezetének átalakítására és egyidejűleg a versenyképesség érdekében ténylegesen nagyobb anyagi ráfordításra is.” (Sótonyi, 2004: 2. o.)

¹⁴ A felsorolás nem fontossági sorrendet jelez.

¹⁵ Kutatások igazolják, hogy középiskolai követelményeknek való megfelelés nem jelenti automatikusan, hogy a hallgató a felsőoktatási intézményben is sikeresen helytáll. A két intézmény elvárásai ugyanis meglehetősen mértékben különböznek egymástól. Viszont az is megfigyelhető, hogy a felsőoktatási intézmények azt szeretnék, ha olyan belépőket kapnának, akik az ő elvárásainak megfelelnek. Folyamatosan zúg a panaszáradat a hallgatók felkészületlensége, motiválatlansága, fegyelmetlensége stb. miatt. Ez az elvárás irreális az eltérő képzési célok miatt. Mivel az egyetem képtelen pedagógiai hozzáadott értéket nyújtani, ezzel a visszautogatással mintegy felmenti magát a diploma értékét gyengítő hiányosságaiából eredő saját hibái alól (l. a tömegképzés sajátosságaihoz nem igazodó oktatási programok kidolgozása, elmaradt pedagógiai paradigmaváltás).

¹⁶ A pedagógiai képességek kérdése egyre kritikusabbá válik. A középiskola egyre kevésbé képes megbirkózni ezzel a problémával (e kérdésben is Amerika nyomdokaiban baktatunk...), ezért a felsőoktatás is rákényszerül az általános műveltségbeli hiányok pótlására, rákényszerül a nevelésre is. Meglehetősen furcsa helyzet, hogy egy iparitanuló-iskolában oktatóktól is megkövetelik a pedagógiai ismeretek meglétét (sőt, már egy gépjárművezetést oktató esetében is), ugyanakkor a felsőoktatásban e téren nincs elfogadott mérce: csak akadémiai korlátok léteznek. Oktatóink többsége ösztönösen végzi elkerülhetetlen pedagógiai munkáját, ami lehet jó is, de elégtelen is. Lehet valaki kiváló oktató, tantermi kiválóságát csak a hallgatók értékelik (esetlegesen, vitatható módon), az oktató teljesítményértékelésénél csak a mennyiség jelenik meg (hány órát tartott, hány zh-t javított, hány hallgatót

vizsgáztatott). Él a mítosz, hogy ha valaki kiválóan ismer egy szakterületet (különösen, ha kiemelkedő szinten kutatja is), akkor az kiválóan tanít is. Amikor pedagógiai paradigmaváltásról beszélünk, ez a kérdéskör is előtérbe kerül.

¹⁷ A hazai munkaerőpiac – kevés kivételtől eltekintve – nem konkrét megrendelő az általa elvárt tudást illetően, előzetesen nem egyezett meg erről az intézménnyel (a Bologna-tantervek kialakítása is többnyire nélkülük történt). Ezért is kellett volna szétválasztani a végzettséghez (alap, mester) vezető, az időálló módon, sok területen használható, a változáshoz való alkalmazkodás képességét erősítő modulokat és a munkaerőpiacon rövid távon is konvertálható tudást biztosító szakképzési modulokat. Ez utóbbiaknak már lehetett volna a munkaerőpiacról konkrét megrendelője, részben finanszírozója is. Mindemellett szervesen be kellett volna építeni a felsőfokú szakképzést is a lépcsős rendszerbe, megfelelő átjárást biztosítva a lépcsők között.

¹⁸ Felmerül a kérdés, mindez kikkel lenne megvalósítható? Nem mindegy, hogy ki elemzi és milyen szempontok szerint a jelen adottságokat, gyengeségeket, a nemzetközi trendeket. Tekintettel a rendszer összetettségére és a bonyolult érdekviszonyokra, sokszor ami egyik tekintetben gyengeség, az másik tekintetben erősség lehet. A nemzetközi trendek sem oly egyszerűek, hogy van egyféle jó irány, aztán csak meg kell indulni és tartani a jó irányt. Vajon azok a szakértők, hivatalnokok, politikusok, akik ez idáig képtelenek voltak egy konzisztens felsőoktatási stratégiát megalkotni, vajon most képesek lesznek erre? Minden bizonnyal friss elmékre, a nemzetközi felsőoktatási helyzetet jól ismerő, tájékozott, a provinciális érdekhálón kívül álló koponyákra lenne szükség, akár külföldi szakértők bevonására is.

¹⁹ Az OECD-felméréshez a szaktárca érvényes felsőoktatási stratégiaként az Új Univerzitás Programot jelölte meg. Megjegyezzük, hogy az OM honlapján sehol nem elérhető, de a Google sem akadt a nyomára...

Felhasznált irodalom

- Állami Számvevőszék* (2009): Jelentés a felsőoktatási törvény végrehajtásának ellenőrzéséről. Nr. 0915, 2009. június
- Barakonyi K.* (2009): Bologna 'Hungaricum' – Diagnózis és terápia. Budapest, Új Mandátum Kiadó
- Duczón Á. – Németh N. – Schmuck R.* (2007): Versenyképesség. Komplex Dél-Dunántúli versenyképességi Kutatás, Pécs
- Európai Bizottság* (2010): Európa 2020 – Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Közlemény. Brüsszel, 2010. 3. 3.
- Hoványi G.* (1999): A vállalati versenyképesség makrogazdasági és globális háttere. Közgazdasági Szemle, XLVI. évf. 1999. november, 1013–1029. o.
- Kornai J.* (2007): Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Lengyel I.* (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle, XLVII. évf. december, 962–987. o.
- Novák Á.*: EU 2020 stratégia – Mankó az alapok újragondolásához. MKI Tanulmányok, Magyar Külügyi Intézet
- Nyíri L.* (1996): Leszakadás vagy követés a tudásintenzív fejlődésben – A hazai K+F az OECD-folyamatok tükrében. Közgazdasági Szemle, XLIII. évf. 1996. június, 564–576. o.

VEZETÉSTUDOMÁNY

XLI. ÉVF. 2010. 12. SZÁM / ISSN 0133-0179

OECD (2008) Santiago, Paulo – Karine Tremblay – Ester Basri – Elena Arnal (2008): Tertiary Education for the Knowledge Society. Volume 1: Special Features: Governance, Funding, Quality. Volume 1-2: Special Features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalization. OECD

Orosdy B. (1995): Koordináció, piac, marketing. *JPTE KTK*, Pécs

Porter, M. and others (2008): „Moving to a New Global Competitiveness Index”. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum

Sala-I-Martin, X. and others (2008): „The Global Competitiveness Index: Prioritizing the Economic Agenda”. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum

Sótonyi P. (2004): Gondolatok a felsőoktatási autonómia ürügyén. A Semmelweis Egyetem Dies Academicus ünnepségén elhangzott beszéd (internet)

Szabó T. (2006a): Állami egyetem gazdálkodás- és szervezéstudományi problémái, befogadott pályázat kézírata: Oktatásért Közalapítvány, 2006, elnyerte: Budapesti

Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Üzleti Tudományok Intézet

Szentes T. és szerzőtársai (2005): Fejlődés – versenyképesség – globalizáció, I. Akadémiai Kiadó, Budapest

Szentes T. és szerzőtársai (2007): Fejlődés – versenyképesség – globalizáció II. Könyvismertetés, Akadémiai Kiadó, Budapest

Török Á. (2006b): Stratégiai ágazat stratégia nélkül? Savaria University Press, Szombathely

Török Á. (2007): A versenyképesség egyes jogi és szabályozási feltételei Magyarországon. Közgazdasági Szemle, LIV. évf. 2007. december, 1066–1084. o.

Új Magyarország – Szabadság és szolidaritás (2006). A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarorszáért 2006–2010.

Új Széchenyi Terv (2010). Vitairat – A talpraállás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja. 2010. július 28.

Cikk beérkezett: 2010. 5. hó

Lektor vélemény alapján véglegesítve: 2010. 6. hó

Szerzőinknek

A Vezetéstudomány a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Karának havi, referált folyóirata. A lapban a vezetési és gazdálkodási tudományterületekhez kapcsolódó témakörök elméleti és gyakorlati kérdéseit elemző és vizsgáló írások jelennek meg. A szerkesztőség (*robert.becsky@uni-corvinus.hu*) elektronikus formában kéri az írásokat.

A cikkeket elektronikus levélben (*MS Word fájl formátumban*) lehet a szerkesztőséghez eljuttatni. A Vezetéstudományban megjelent cikkek magyar és angol nyelvű összefoglalói elérhetőek a <http://www.vezetestudomany.hu> és a <http://vezetestudomany.hu> címen.

A lap tudományos folyóirat, ezért szövegközi forráshivatkozások és ezek jegyzéke nélküli írásokat nem jelent meg. A Vezetéstudományban megjelentetni szándékozott kéziratok szerzőitől az alábbi követelmények figyelembevételét kérjük:

- A cikkek szokásos terjedelme a hivatkozásokkal, ábrákkal és táblázatokkal együtt 20–24 oldal, 1,5-es sortávolsággal (*12-es betűméret, Times New Roman betűtípus*).
- A cikkek első oldalának alján tüntessék fel a szerző foglalkozását, munkahelyét és beosztását, elektronikus levelezési címét, a tanulmány elkészítésével kapcsolatos információkat és az esetleges köszönetnyilvánításokat.
- A kéziratot csatolandó egy magyar nyelvű és lehetőség szerint egy angol nyelvű rövid összefoglaló (*200 szót nem meghaladó terjedelemben*), valamint a cikk fő témakörét megnevező kulcsszavak jegyzéke.
- Kiemeléshez *félkövér* és *dőlt betű* használható, aláhúzás nem. Jegyzeteket lehetőleg ne használjanak, amennyiben azok feltétlenül szükségesek, szövegvégi jegyzetként adják meg.
- A táblázatoknak és ábráknak legyen sorszáma és címe, valamint – átvett forrás esetén – pontos hivatkozása.
- Az ábrákat és a táblázatokat a kézirat végén, külön oldalon, sorszámmal és címmel ellátva kérjük csatolni, helyüket a szövegben egyértelműen jelölve (pl. „Kérem az 1. táblázatot kb. itt elhelyezni!”).

• A szövegközi bibliográfiai hivatkozásokat zárójelben, a vezetéknev és az évszám feltüntetésével kérjük jelölni: pl. (*Veress, 1999*); szó szerinti, idézőjeles hivatkozás esetén kiegészítve az oldal(ak) számával (pl. *Prahalad – Hamel, 1990: 85.*).

• Amennyiben egy hivatkozott szerzőnek több bibliográfiai tétele van ugyanazon évben, ezeket 1999a, 1999b stb. módon kell megkülönböztetni.

• A felhasznált források cikk végén elhelyezett jegyzékét ábécérendben kérjük, a következő formában:

1. *példa* (könyv): Porter, M.E. (1980): Competitive Strategy; New York: The Free Press
2. *példa* (folyóiratcik): Prahalad, C.K. – Hamel, G. (1990): The Core Competence of the Corporation; Harvard Business Review, május-június, 79–91. o.

A formai követelmények fentiekben érvényesített, ún. „Harvard” rendszeréről (*más néven „szerző/év” vagy „név/dátum” hivatkozási módszerről*) részletes tájékoztatást nyújtanak az alábbi WEB-címen elérhető források.

Havi folyóirat lévén és a megjelenés átfutási idejének csökkentése érdekében a Vezetéstudomány kefelevonatot nem küld, elfogadás előtt azonban a szerzőknek egyeztetés céljából elküldi a cikk szerkesztett változatát.

2009. januártól a Vezetéstudományban publikált cikkek elérhetőek az ISI Eme „www.securities.com” internetcímen található strukturált on-line információs adatbázisban. 2009 júniusától a Vezetéstudományban közzétett írások elérhetőek az EBSCO Academic Search Complete adatbázisában a <http://web.ebscohost.com/ehost/search?vid=20&hid=102&sid=747a764f-362f-4683-9255-4e54f5ba0df7%40sessionmgr112> oldalon is.

Külön kívánságra 2004-ig visszamenőleg az összes korábbi kiadás publikációit elektronikus változatban is elküldjük.

Ha a szerző nem járul hozzá cikkének eseti kérésre, elektronikus úton való továbbadásához, kérjük, előre közölje ezt.

VEZETÉSTUDOMÁNY

XLI. ÉVF. 2010. 12. SZÁM / ISSN 0133-0179